

Ostřanský, B. & Beránek, O. (2016). *Stíny minaretů: Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik*

Praha: Academia, 276 s.

ISBN: 978-80-200-2630-9

Tomáš Janků, UP FF, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
e-mail: janku85@gmail.com

Editoři Ondřej Beránek a Bronislav Ostřanský z Orientálního ústavu AV ČR si v publikaci *Stíny minaretů: Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik* vytkli velmi obtížný cíl, a to srozumitelně představit širšímu publiku názorovou paletu vztahující se k tématu islámu, islamismu a muslimů (nejen) v ČR. Kniha vznikla jako reakce na vzrůstající protiislámské a protimuslimské nálady v české společnosti, které je možné datovat od započetí tzv. migrační krize v roce 2015, a pomyslně navazuje na několik sborníků a monotematických čísel časopisů věnujících se českým pohledům na téma islámu¹. Primárním cílem knihy není (pouze) prezentovat poznatky o islámu a muslimech, ale především reflektovat české polemiky týkající se těchto témat. Chce napomoci chápat tyto střety, odkud se berou a proč mají takovou životaschopnost. Podle editorů by „tato publikace mimo jiné také měla ozřejmit, že různá klíšé jsou opravdu pouhou nepřesnou zkratkou a že každodenní realita bývá mnohem bohatší“ (s. 17). Tohoto cíle se editoři snažili dosáhnout prostřednictvím položení několika otázek² vybraným osobnostem, které se tématu islámu dlouhodobě věnují. Šlo se tak vyjádření celkem od 21 autorů³. Cílem editorů bylo zařadit do publikace co nejširší

¹ Určité je na tomto místě třeba zmínit například sborník *Islám v Evropě: Obohacení, nebo nebezpečí?* (Kuras, 2006).

² Prispěvatelé byli vyzváni, aby odpověděli na stanovené okruhy témat, přičemž zároveň platilo, že se mohou vyjádřit jen k některým z nich:

1. Muslimové uznávají jen vlastní pravidla. Všude, kam přijdou, „chtějí vytvářet paralelní společnost řídicí se šaríatskými normami, jež jsou v rozporu s našimi zákony“.
2. Muslim musí šířit své náboženství mezi nemuslimy. Islám totiž „usiluje o světovládu, čemuž se podřizují i prostředky, mimo jiné lhaní nevěřícím k dosažení prospěchu (tzv. taqíja)“.
3. Rozlišování mezi islámem a islamismem je výmysl, kterak oddělit „dobrý islám“ od toho „zlého“. Ale „pravý islám je jenom jeden“, neboť jeho Prorok přesně vytyčil cestu.
4. Islám má k násilí větší sklony než jiná náboženství, což tkví už v jeho základech (Korán, sunna). Vždyť „ne všichni muslimové jsou teroristé, ale 99 % teroristů jsou muslimové“.
5. Islám je z podstaty neslučitelný se „západními hodnotami“, ať jde o přístup k demokracii, vnímání lidských práv, vztah k ženám nebo o obhajování barbarických šaríatských trestů.
6. „Skutečným nepřitelem nejsou muslimové, nýbrž islám.“ Muslimové jsou jen jeho obětí. Špatné však nelze svádět na vykladače islámu, protože zlo tkví v jeho jádru.
7. Jiný tematický okruh, jež si, dle autorů, zaslouhuje pozornost.

³ Karel Černý, Jan Čuřík, Dan Drápal, Hassan Ezzeddine, Jaroslav Fiala, Jiří Hanuš, Zora Hesová, Richard Hlaváček, Pavel Hošek, Roman Joch, Luboš Kropáček, Petr Kučera, Miroslav Libicher,

názorové spektrum. Jednoznačným kritériem pro jednotlivé příspěvky měla být pouze přemýšlivost, slušnost a schopnost argumentace, kdy oslovení autoři měli být osobami, které se danou problematikou zabývají dlouhodoběji. Již v úvodu editoři uvádějí, že byli několika autoři z řad jednoznačných odpůrců islámu odmítnuti (s. 12), zároveň nebyli záměrně osloveni štváči a podněcovatelé k nenávisti vůči muslimům (s. 13). Ohledně způsobu výběru příspěvovatelů do sborníku byly uveřejněny dvě kritiky (Lhofan, 2016; Kuras, 2016). Dlužno však dodat, že každá publikace je do určité míry selektivní a nicméně nevidím důvod kritizovat škálu zastoupených autorů, pokud byly již před jejich výběrem/oslovením stanoveny podmínky, které musí splňovat, přičemž tyto podmínky zaručují dostatečnou erudici a obeznámenost autorů s tématem.

Samotná publikace je rozdělena na úvodní stať z pera Bronislava Ostřanského, který (nejen) prostřednictvím konceptu islamofobie rámuje zvolenou sadu otázek k zamyšlení. Následuje pak vyjádření jednotlivých autorů („Zamyšlení a argumenty aneb Jak se také dá psát o islámu...“), kteří jsou řazeni v abecedním pořadí. Publikaci uzavírá seznam doporučené literatury pro další zamyšlení a rozvíjení definovaných tematických okruhů, seznam islamokritických titulů a medailonky autorů. Publikace je také doplněna rejstříkem.

Díky tomuto formátu publikace se skýtá hned několik možností jejího čtení. První je přečíst ji klasicky od začátku do konce. Vedle toho si čtenář může na základě svých preferencí vybírat jednotlivé autoři, či skupiny autorů. Před samotnou sadou odpovědí si pak také lze (ne)přečíst autorův medailonek a tak buď být, nebo nebyť ovlivněn jeho dosavadní historií a společenským zasazením. Každý z těchto způsobů nabízí odlišné vnímání toho, jak jsou informace čtenářem přijímány.

V této recenzi se nechci věnovat tomu, jak se jednotliví autoři vypořádali s položenými otázkami, ale spíše se zaměřím na několik obecných témat, která v těchto výpovědích vyvstávají nad rámec položených otázek. Jedná se o témata týkající se vnímání pozice věřícího většinou společností (kritiku jednostranného vnímání muslimů), pohledu české společnosti na islám obecně, otázku možnosti dialogu, dále toho, zda je islamofobie pouze novou podobou antisemitismu, a konečně o otázku názorové pozice autorů a jimi využívaných zdrojů.

Prvním z témat je pozice věřícího v obecných debatách o islámu. Bronislav Ostřanský odmítá představu o islámu „jako softwaru a muslimech jako hardwaru, protože potom bychom si museli namísto muslima dosadit takzvaného šari'atského kyborga“ (s. 222). Podobně Karíma Sadio kritizuje jednostranný pohled na vyznavače islámu: „Každý muslim si zachovává více identit (...), aniž by jeho 'muslimství' bylo tou jednou zastřešující charakteristikou, vedle níž jsou všechny ostatní nepodstatné“ (s. 237). V souvislosti s vyznavači islámu také někteří autoři poukazují na skutečnost, že zatímco je velmi jednoduché přirknout muslimovi jakoukoliv obecnou vlastnost, v případě křesťana by nám to již mohlo činit značné problémy: „(...) ale zatímco by nikoho nenapadlo klást rovnítko mezi úředníka z Olomouce a stařenku z keňské savany jen proto, že oba pocházejí z křesťanské rodiny, u muslimů jejich vyznání v očích veřejnosti zastíňuje veškeré možné rozdíly“

(Sadio, s. 245). Rovněž Zora Hesová například dochází k závěru, že „[z]působem, jakým se o islámu hovoří, bychom také nikdy nemohli hovořit o křesťanství: kdo z našich debatérů by mohl o křesťanství říct, že je nebo není násilné. (...) Kritizovat islám je asi tolik smysluplné, jako kritizovat křesťanství“ (s. 117). Jakým způsobem bychom se tedy měli oprostít od vytváření ideálního typu vyznavače islámu? Podle Miroslava Libichera bychom neměli konstruovat imaginární muslimy na základě čtení posvátných textů islámu, ale naopak zkoumat, jak různí muslimové konstruují islám svou náboženskou praxí (s. 182).

Jako další častý námět se u autorů objevuje téma většinové české společnosti ve vztahu k jejímu postoji k islámu a muslimům. Je třeba říci, že na ni autoři pohlíží především negativním pohledem. Diskuze o islámu a muslimech v našem prostředí v mnohém korespondují s děním v okolních zemích EU, ale mají také svá specifika, která se v jiných členských zemích neobjevují⁴. Kritika většinové společnosti ze strany autorů se zakládá především na jejím zúženém pohledu na toto téma. Jak píše Müller: „Diskuze o islámu na Západě se nese ve znamení zúženého pohledu. Buď se mluví výhradně o sociálním jevu způsobeném chudobou a diskriminací, anebo o aktualitách, které činí z islámu zdroj násilí, nevráživosti a náboženské nesnášenlivosti. Mizí tak povědomí o tom, že islám má duchovní dimenzi. K tomu přispívá nemalou měrou ignorance, neznalost tohoto náboženství u bezvěrců, věřících i laxních křesťanů a konečkonců i u samotných muslimů“ (s. 205). Zároveň, jak poznamenává Jaroslav Fiala, „[p]anika kolem islámu má navíc ještě jeden nepříjemný důsledek: odvádí naši pozornost od mnohem důležitějších témat a problémů“ (s. 97). Samotné uchopování islámu se dle Fialy zakládá na manipulativní strategii, která se řídí zásadou „vybereme to nejlepší z našich tradic a srovnáme to s tím nejhorším z tradic cizích“ (s. 99). Müller je toho názoru, že „[r]ozumně vyvážený přístup k realitě je překřikován dojmy a emocemi, nepřesnost a alegoričnost vytlačuje z myslí skutečnost a okřídluje nejen city, neboť nepřesnost má povznášející a zmnožující sílu. Univerzalita lidských práv, vtělená do ústav a zákonů, a principy právního státu, základního kamene demokracie, pozbývá na závaznosti“ (s. 201–202). Díky tomu se mýty, hoaxy či polopравdy velmi snadno stávají zdejší normou. Islám již nepředstavuje pouhé téma, ale v mnohém se stává naším zrcadlem. Celé téma většinové společnosti, jak vyvstává z hodnocení mnoha autorů, by bylo možné shrnout velmi výstižnou větou od Richarda Havlíčka: „Z tohoto šílenství a monopolu na pravdu mám větší obavu než z uprchlíků samotných“ (s. 134).

Většina autorů, pokud zmínili téma dialogu, jej vnímali jako důležitou součást debaty. Zároveň však jejich pohledy poukazují i na pomyslnou neprostopustnost české společnosti, kdy například Luboš Kropáček hned v úvodu své stati (s. 159) uvádí, že „[m]noho otázek, s nimiž se musíme v napětí naší doby vyrovnávat, je kladeno tak, že již od počátku tlačí diskuzi na slepou kolej neporozumění.“ Hlavní zásadou pro vedení dialogu by pak měla být schopnost vzájemně si přiznávat právo na pluralitu (Ostránský, s. 220).

Dalším z témat, které se objevuje u více autorů, je myšlenka, zda současná islamofobní tendence nepředstavují „pouze“ novou podobu antisemitismu. Například Ostránský píše, že, „v řadě konkrétních bodů islamofobie od antisemitismu

⁴ Tato specifika jsou představena v úvodní stati Bronislava Ostránského na s. 51–52.

‘převzala štafetový kolík‘“ (s. 37). Rovněž Karel Černý islamofobii přibližuje na základě historie antisemitismu: „[t]ento novodobý stereotyp spjatý s muslimy recykluje raně novověký stereotyp takzvaného talmudského žida a dále ryze moderní stereotyp o světovém židovském spiknutí“ (s. 64). Jak autor upozorňuje, „[m]odernita dále přinesla vůči klišé o spiknutí mocných židů protichůdný stereotyp chudého žida jako ‘neproduktivního příživníka‘“ (s. 66). „Židovská menšina dříve a ta muslimská dnes totiž slouží jako ‚obětní beránek‘. Jsou obviňováni z problému, jež mají jinou příčinu. Pomáhají tak vytvářet ‚kouřovou clonu‘ a odvádět pozornost od skutečných příčin a od skutečných problémů. Jednoduše se s jejich pomocí také vysvětlují složitosti světa“ (tamtéž).

Samotné čtení této knihy vede k určité sebereflexi čtenáře. Například jsem vyzporoval, že u autorů, se kterými vnitřně souhlasím či názorově souzním, nemám potřebu si předkládaná data a zjištění ověřovat v primárních zdrojích. V opačném případě jsem tak však vždy učinil. Obecně však platí, že každý z autorů používá pro svoji argumentaci a východiska odlišné zdroje, které jsou inspirativní pro rozšíření pohledu na dané téma. Šíře zdrojů se pohybovala od Bible (např. 6. kapitola Pavlova listu Efezským) přes statistiky, bestsellery (*Kapitál v 21. století* [Piketty 2015]), romány (*2084 - konec světa* [Sansal 2016]), filmy (*La Haine*), až po pohádku od Jana Wericha. Kritici také odkazovali na knihu *Proč nejsem muslimem* (ibn Warraq, 2005), Roman Joch například své názory čerpal především od Daniela Pipesa a Roberta Spencera. Některými z autorů je rovněž kritizován koncept střetu civilizací od Samuela Huntingtona, který je v našem islamofobním diskurzu velmi populární.

Za zmínku rovněž stojí to, že v rámci odpovědí na stanovený okruh otázek si autoři kladli řadu řečnických otázek či vybízeli čtenáře k zamyšlení nad některými tématy, která by si zasloužila zodpovězení či rozpracování v dalších pracích. Zde je pouze náhodný výběr těch, které mě při pročitání knihy nejvíce zaujaly:

- Proč tolik lidí ví o islámu jen naprosté minimum, ale zato ví naprosto přesně, kterým informacím, a hlavně informátorům o muslimech naslouchat? (Ostránský, s. 55)
- Nespočívá jedna z nejdůležitějších příčin naší trvalé neschopnosti smysluplně reagovat na blízkovýchodní události v tom, že nejsme ochotni vidět vývoj v této oblasti v dlouhém trvání, ale pouze impulzivně reagujeme na aktuální agendy, které média recyklují do klipových útržků s životností tři minuty? (Čuřík, s. 76)
- Nevyprázdnila Evropa své hodnoty a svůj etický/morální rámec? Na čem Evropa skutečně staví a z čeho čerpá? Nestává se pak náboženství fundamentálním samo, pouze svým bytím, bytí je třeba naprosto statické? Nevzdaluje se Evropa hodnotám a měřítkům a svádí to na náboženství? Jak se muslim v takovém společenství cítí? (Havlíček, s. 132)

Jak již bylo výše napsáno, není na místě kritizovat okruh vybraných autorů. Co si však kritiku (do určité míry) zaslouží, je seznam islamokritických titulů, který je uveden v závěru publikace spolu se seznamem doporučené literatury. Ač s editory souhlasím v jejich výběru, v publikaci mi chybí zdůvodnění, na základě

jakého klíče tyto publikace zvolili. Například by se nabízelo toto zdůvodnění propojit s úvodní statí, kde je představena konceptualizace pojmu islamofobie.

Závěrem lze říci, že žijeme v tzv. době post-faktické, kde se pravda s nepravdou stírá a každým je jejím vykladačem. Daná publikace nepředkládá to, jak to má být, nic nevnucuje, pouze představuje určité pohledy a ponechává na samotném čtenáři, co si od jednotlivých autorů vezme za své, případně s kým bude souhlasit či naopak nesouhlasit. A právě představení názorové plurality a nepodceňování čtenářů je klíčovým prvkem této publikace, a to především díky šíři oslovených autorů. Nelze upřít snahu, v tuto dobu tak potřebnou, pokusit se nabídnout zájemci o tuto problematiku i jiný, „neklipový“ pohled na danou věc a zároveň představit paletu názorů jednotlivých autorů, kteří si někdy ve svých úvahách odporovali nebo naopak své argumenty (neúmyslně) podporovali. Vyvstává však trochu pesimistická otázka, kterou si lze vypůjčit z filmu Kouř: „Má to cenu?“ Podle mého názoru ano. Přestože tím, že byl zvolen formát tištěné publikace, se značně zúžil její dosah pro ty potenciální čtenáře, kteří čerpají své znalosti a především dojmy o islámu a muslimech primárně z internetu prostřednictvím virálních videí, populistických protiislámských písní a článků, které nemají ambici přesáhnout rozsahu dvou stran, zato je pro ně důležité v kostce přestavit, z jakého důvodu je (zase tentokrát) islám zlý.

Kniha *Stíny minaretů: Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik* vhodně doplňuje mozaiku již vydaných publikací k tématu islámu o dosud chybějící prvek a bezesporu představuje hodnotný příspěvek do diskuze nejen o situaci islámu, ale i o stavu české společnosti. I přesto se však obávám, že tento vstřícný krok nemůže překonat černobílé vidění světa, které se již stalo pevnou součástí veřejného mínění.

Použitá literatura:

- Kuras, B. (2006). *Islám v Evropě: Obohacení, nebo nebezpečí?: Sborník textů*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Kuras, B. (2016). *Klamné stíny minaretů*. Nalezeno [11.9.2018] na <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Benjamin-Kuras-Klamne-stiny-minaretu-462520>.
- Lhoťan, L. (2016). *Obhájci islámu z Orientálního ústavu jsou již tak zoufalí, že otevřeně lžou*. Nalezeno [11.9.2018] na <https://lukaslhotan.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=565231>.
- Piketty, T. (2015). *Kapitál v 21. století*. Praha: Knižní klub.
- Sansal, B. (2016). *2084 – konec světa*. Praha: Argo.
- Warraq, I. (2005). *Proč nejsem muslim: [nekompromisní kritika islámského fundamentalismu]*. Olomouc: Votobia.